

3000 a. Chr. și până la întemeierea Statelor române.

Această colecție însă, din multe împrejurări, este amenințată să se risipească. E drept că pământul românesc cuprinde atâtea antichități – și preistorice, romane și, sigur, și grecești – în cât să putem forma muzee în toate orașele principale, dar săpăturile cer muncă, mari cheltuieli și timp; de aceea, până atunci, dacă colecția mai este încă completă, cum o știu eu, ar trebui să devie proprietate a Statului.

Const. Dascălu.

VII

Epitaful primului Episcop al Argeșului Iosif

Pe unul din superbii stâlpi ce separă naosul de pronaosul bisericii Antim, din Capitală, se ghicesc mai mult decât se citesc versurile următoare:

*Deși sunt neînsuflețit,
Stâlp de piatră întărit,
Omule și dela mine
Poți afla de-i vreă un bine.
Eu am trei frați potriviiți,
Totodată aici înfițiți,
Deoparte și de alta,
Doi în stânga unu'n dreapta.
Caută la noi și vezi
Ca să te încredințezi,
Că și pictrele unite,
Pentru folos potrivite,
Cât de multă greutate
Lesne poate să o poarte.
Chiar Antim Mitropolitul
Ivircanul mult vestitul
Aicea ne-au așezat,
Și cu zidul ne-au legat
Să ținem acest lăcaș,
Al sfinților toți sălaș,
De dânsul întâi zidit,
Iar pe urmă prenoit
De chir Iosif întâiul
Episcopul Argeșul.
Carele se odihnește
Drept mine aici trupește,
Dându-și obștescul sfârșit
Trupu ce au viețuit
O viață laudat,
Vrednic de mare plată,
Și de cinste omenească,
Și de slava cea cerească.*

*[Veșnica] lui pomenire
Dela Domnul răsplătime.*

Tot Iosif făcea și versurile de la fântâna zisă a Meșterului Manole din Curtea-de-Argeș (v. Iorga, Inscriptii, I, 154 – 5).

El moare în Oct., 1820, după ce păstorise pe scaunul episcopal de Argeș de la înființarea acestei Episcopii, din 18 Oct. 1793 până la moarte în 1820 (v. Urechiă, Istoria Rom., V, 38; XII, 37),

Virg. Drăghiceanu.

VIII

O piatră de hotar a vechilor București

Insemnăm aci pentru cel ce va face când va istoricul Bucureștilor, textul inscripției de pe crucea aflată până de curând în Strada Cazărmei, unde se termină odată moșia Mitropolii bucureștene.

CU VREAREA TATĂLUI ȘI AL FIULUI ȘI AL SFÂNTULUI DUH, RĂDICATU-SE-A AČASTĂ CINSTITĂ CRUCE, ÎNTRU CINSTEA SFINȚILOR MARILOR ÎMPĂRAȚII COSTANDIN I ELENA, ÎN ZILELE PEA ÎNĂLȚATULUI DOMNULUI NOSTRU IO COSTANDIN NICOLAE V(OE)V(OD), CU CHELTUȚELA PEA SFINTULUI MITROPOLIT A TOATĂ UNGRO-VLAHIA CHIRIU CHIR NEOFIT; PENTRU CĂ DREPT ACEST LOC AU FOST MAI NAINTE PUȚU CALICILOR, DUP(Ă) CUM SCRIE HRISOVUL MITR(OPOLII); ȘI DUP(Ă) VREMI ASTUPÂNDU-SĂ ȘI ÎNPRESURÂNDU-SĂ [MOȘIEA SFINTEI MITROPOLII], ACUM CU BLESTEM, CU BUNE MĂRTURII, AFLÂNDU-SE, S-AU RIDICAT AČASTĂ CINSTITĂ CRUCE, DUPĂ HOTĂRÂREA BOERILOR CELOR CE AU FOST RÂNDUIȚI DE DOMNIE, ÎN LOCUL ACELUI PUȚ CUM ARATĂ CARTEA DOMNEASCĂ, CA SĂ NU MAI FIE DE ACUM ÎNNAINTE ÎNPRESURAREA CEȘTII MOȘII A SFINTEI MITROPOLII. МЕСЦА = (LUNA) СЕП(ЕМБРИЕ) 1 А(ВГУ) (ZILE) 7250 (=1742).

Fusese ridicată în urma călcării moșiei Mitropoliei de către Mănăstirea Mihai-Vodă. Gion a încercat, fără să răușească, citirea textului (v. Ist. Bucureștilor p. 373).

Virg. Drăghiceanu.

IX

Tradiții și mărturii documentare despre drumul roman dela Reșca la Celei.

(Fragment din studiul asupra Romulei)

Cetatea dela Reșca, colonia Romula de odinioară, capitala Daciei Maluensis (Oltenia de

astăzi), eră punctul principal, unde se încrucișau toate căile romane din dreapta Oltului. În această privință, distingem până acum încrucișarea la Reșca a cel puțin patru căi, ce veneau de se împreunau aci: una, dela podul lui Traian, dela Severin trecând pe lângă Craiova; a doua, dela podul lui Constantin cel Mare, dela Celei prin Vișina; a treia, dela gura Oltului, dela Islaz, prin Slăveni și Fărcașe la Reșca, unde câteș trele aceste căi urmau a patra cale dela Reșca la munte prin Brâncoveni, Cozia, spre a se împreună cu rățeaua de căi a Transilvaniei, la Boița. Negreșit că în afară de aceste patru căi militare, așternute cu piatră, trebuie să fi mai existat încă o cale ce leagă Reșca de țara din stânga Oltului prin vestitul vad al Cumanilor din vecinătate. Dar Oltul și-a schimbat de multe ori matca, așa încât cu greu vom afla acest drum.

În această notiță ne vom ocupa numai de ramura a două, ce pleacă dela Celei, dela podul lui Constantin cel Mare, și ajunge drept la Reșca. Ea are o importanță deosebită pentru istoria noastră, fiindcă, precum vom dovedi, datează după retragerea legiunilor romane din Dacia, și prin urmare este un semn vădit al recuceririi în parte a Daciei de către Galerius („Dacia restituta“, la Eumenius). Apoi, ea este dintre toate cea mai amenințată cu distrugerea.

Pentru aceasta vom țineă seamă de hărțile vechi, de monumentele epigrafice, de tradiții și de mărturiile documentare ce le aflăm în hrisoavele domnești și în cărțile de hotărnicie făcute în părțile locului.

I. Hărți vechi romane.—În așa numita „Tabula Peutingeriana“, isvor istoric temeinic, alcătuit după Traian și înainte de epoca lui Galerius și Constantin cel Mare, se vede bine drumul dela podul lui Traian la Reșca (Romula), dar nu vedem nici ramura dela Celei la Reșca și nici pe cea dela Gura Oltului la Reșca. De asemenea numele daco-roman al Celeiului, Sucidava, nu se află trecut în această hartă. Așa dar drumul ce ne preocupă nu există în epoca lui Traian și a Antoninilor.

II. Monumente epigrafice.—Până mai anii trecuți nu se știă cu precizie numele cetății dela Celei, de unde începe calea ce ne preocupă.

La 1906 însă, răposatul Tocilescu a cetit la Academia Română o inscripție în care se vorbește despre teritoriul Suc[idava], prin care se înlătură astfel opinia cum că Malua, de fapt tot Romula, ar fi fost la Celei.

În această localitate la Celei, s'au găsit cărămizi cu stampila LEG. V. M.OES, adică Legio V. Macedonica Oesci, în loc de Legio V. Moesia, cum se descifra înainte fără temei. Prin urmare, cetățuia dela capul drumului ce ne preocupă eră păzită de soldați detașați din cartierul principal al legiunei a V Macedonica, din Oescus, adică tocmai din marea cetate de peste Dunăre din valea Iscrului, așezată în fața Celeiului nostru, pe teritoriul locuit și astăzi în mare parte numai de Români, numit Ghighii. (Biserica românească din Ghighii ca și casele și curțile frunțașilor români, pe care le-am vizitat anii trecuți, sunt zidite din piatră scoasă din cetate).

Mărturia unei cărămizi este de mare valoare, când ne gândim la faptul că legiunea V Macedonică a fost strămutată la Ghighii după părăsirea Daciei, și constatăm totuș că detașamente de aci apărau un teritoriu din stânga Dunării.

Astfel în cât mărturiile epigrafice confirmă datele oficiale din „*Notitia Dignitatum*“, isvor temeinic, ulterior epocii lui Galerius și Constantin cel Mare, în care se constată, la fel că într'adevăr detașamente militare de sub comanda ducelui Daciei Ripensis păzeau la nordul Dunării, în țara noastră.

De aceea socotim că drumul acesta, care unește Reșca cu Celeiul, de fapt Oescus, lagărul legiunei a V Macedonica, cu Romula, capitala Daciei Maluensis, datează din epoca lui Dioclițian și Galerius și că el a fost lucrat pentru cooperarea trupelor din Romula cu oștirea romană din Oescus. Altfel nici n'am înțelege de ce s'a mai croit această cale scurtă și dreaptă dintre Romula și Oescus, când vedem că există o cale vecină destul de bună, însă mai lungă pe marginea Oltului ce legă Romula cu Moesia (în urmă, ca parte din Dacia Ripensis), pe la Islaz. Importanța militară a drumului o ilustrează bine Constantin cel Mare, care după Galerius, — căruia îi putem atribui recucerirea Olteniei și facerea drumului dela Celeiu-Reșca — zidi podul dintre Ghighii și Celei.

Adevărul istoric despre facerea drumului dela Celeiu la Reșca de către Galerius îl păstrează în chip poetizat miturile și tradițiile noastre despre Domnul de Rouă alias Ler Împărat, care călătorește noaptea dela Celeiu spre munte, la iubita lui, până ce moartea-l ajunge la Potopin, la marginea ruinelor Romulei, unde scriitorul latin Sextus Aurelius Victor atestă că a fost înmormântat însuș împăratul Galerius.

lată tradițiile și mărturiile documentare, ce le-am putut strânge.

II. **Tradiții.** – Vom păstra ordinea cronologică.

1653 – 1658. *Paul din Alep*. The travels of Macarius, Patriarch of Antioch: written by his attendant Archdeacon Paul of Aleppo, in arabic. Translated by F. C. Belfour. II, London 1834.

Părți privitoare la istoria noastră tradusă în românește din englezește de d-ra E. Cioran.

Isvor neprețuit; ne transmite tradiția locală despre vechimea drumului roman din vremea păgânilor. În chestia noastră aflăm dar:

Călătorii vin din Brâncoveni, trec prin cetatea dela Reșca, pe care însă n'o indică, și se opresc la Hotărani, la câțiva pași mai jos de Reșca. Aci scriitorul notează că cea mai mare parte din drum au făcut-o pe o cale așternută cu pietriș rotund; iar despre vechimea căii află tradiția locală, cum că ea există de mult, din vremea de când se închinau oamenii la chipuri cioplite (idoli), prin urmare din epoca romană: „The greatest part of our way lay over a pavement of round stones, which is said to have existed since the time of the worship of idols” (Belfour II, 368).

„Cea mai mare parte din drumul nostru se făcu pe o cale pardosită cu pietre rotunde, care se zice că există încă din timpul cultului idolilor. (Trad. Cioran, p. 200).

La această tradiție locală păstrată în vecinătatea ruinelor dela Reșca, grație monumentelor din cetate și mormintelor romane dela Hotărani, credem potrivit să reamintim alte tradiții și superstiții, mai puțin precise în legătură cu ruinele dela Reșca și cu drumul roman ¹⁾.

1711 – 1717. Dimitrie Cantemir arată, după spusele unui voluntar din Țara Românească, cum că țaranii din Oltenia prin tradiție numeau niște temelii ca de cetate din valea Oltului „Curțile lui Ler împărat”. Acestea sunt, după părerea mea, ruinele dela Reșca.

1769 – 1774. În hotarnica moșiei Potopin se vorbește despre „Mormintele Strigoilor” din apropierea podului dela Potopin.

1845 până astăzi. La podul dela Potopin un mit etiologic așează potopirea (moartea) Domnului de Rouă, alias Ler Împărat, după părerea mea însuș împăratul Galerius născut și înmormântat la Romula, ce se întindea peste satele Hotărani, Reșca și Potopin ²⁾.

IV. **Mărturii documentare.** – 1598 (=7107)

Septemvrie 6. Târgoviște. Mihail Voevod, fiul lui Pătrașcu Voevod, își întărește stăpânirea peste părțile de moșie cumpărate în Romanai, dela Fărcașe și Devesel în jos, până la apa Dunării, la vadul Corăbii (ВРѢА КОРАБИЕВ = Corabia veche de astăzi, mahala între portul Corabia și satul Celei). Doc. 143/45 din colecția Academiei Române. Hrisov original, slavon, pe pergament. Isvor prețios pentru arheologie și toponimie: ca semne de hotar mobile sau măguri din epoca preistorică și din cea daco-romană cu numirile lor în sec. XVI-lea.

Cea dintâi mențiune despre drumul roman în ocolnica satului Vișina, unde se arată ca hotar „Drumu de piatră” (ПОСТ КАМЕН).

„Satul Vișina întreg și cu tot hotarul din Măgura Dudului până în Măgura Borduhului și până în piatră la Grupșoara și până în Măgura Radului; și din Măgura Radului până în Răscruci și până în Măgura Badiului; și din Măgura Badiului până la Groapă și până în *Drumu de piatră*; și din *Drumu de piatră* până la *Măgura Dadului* (=... И ДО ПОСТ КАМЕНОВЕ; И ОТ ПОСТ КАМЕН НАК ДО МЪГЪРА ДАДЪЛОВ).

1656 (=7164) Iunie 14. Hotarele dintre moșia Murgeni și moșia călugărilor dela Hotărani. Copie în Condica Episcopiei Râmnicului, mss. 2082 din Colecția Academiei, f. 466.

Drumul roman se indică prin „Drumul Ocnii”: „din piatra Hotăranilor boerești pe drumul Ocnii în sus.”

1686 (=7195) Octomvrie 21. Hotarnica satului Comanca. Copie în Condica Episcopiei Râmnicului, mss. 2082 din colecția Academiei, f. 182.

În hotarnică se vorbește despre drumul roman numit „Drumul sării” precum și de „Calea Slovenilor”, „Drumul buților” și hotarul Caracalului (ΚΑΡΑΚΑΛ, ΚΑΡΑΚΑΛΗ).

„Din piatră drept până în hotarul Caracalui pe hotar în sus, pre vale, pe din jos de *Drumul sării*” ³⁾

1712 (=7220) Iunie 15. Carte de hotărnice făcută de Mateiu Fălcoianul, biv vel Căpitănu, și de Constandin Comisul Comăneanul, prin care împart moșiile Hotăranii și Murgeni între frații Mihaiu și Constandin Fărcășanu. Doc 166/90 din Colecția Academiei Române. Original românesc pe hârtie. Copie în Condica Episcopiei Râmnicului, mssul 2083 din Colecția Academiei, fila 466 – 7.

În hotarnică se vorbește despre „Drumul de piatră“, despre „șanțul Cetății“ dela Reșca (Cetatea Coloniei Romula) precum și despre „Măgura Mare“ dintre Reșca și Caracal, și de „Balta Județului“.

Hotarnicii „au tras peste Tezlui, despre Caracal, din piatra dela Măgura Mare până în hotarul Dobroslovenilor“ și au măsurat „și la siliște pe *Drumul de piatră*; și s'au făcut semne până în *șanțul Cetății*“.

V. **Relațiuni speciale datorite istoricilor.** – 1691 – 1726. Aloysius Ferd. Com. Marsili, Danubius Pannonico-Mysicus. Hagae, 1726.

Cel dintâiu învățat străin care descrie la fața locului drumurile romane din Oltenia și cetățile din această parte a țării și de lângă Câmpulung. Descriere însoțită de hartă și planuri.

Marsili sau Marsigli a călătorit pe Dunăre până la Rusciuc în 1691. De la această dată începe a culege relațiuni despre țara noastră de la învățatul boer român Stolnicul Cantacuzino, și venind la fața locului.

Marsili atribue facerea drumului împăratului Constantin cel Mare, în legătură cu podul de la Celei.

„Denique necessarium ducō notare, à situ, ubi erat caput Pontis ad ripam recentis Vallachiae, propè Gieli [=Celei] viam esse, quae probabiliter strata fuit à Constantino, ut conferretur in Antinam cum magna via, quae a Transilvania continuatur secus flumen Alutam usque ad Danubium; pars autem ipsius Antinae ad eundem interrupta est nonnullis solitis collibus manufactis. (II, 39).

1865. Cesar Bolliac. Explorare împreună cu arheologii francezi Boissière și Baudry, trimiși de Napoleon III.

„Celeiul este străbătut de o șosea romană de la Dunăre, din punctul unde Constantin întinse podul său, ca să opereze asupra Daciei pierdută cu desăvârșire de la Aurelian, și care merge până la Reșca, fosta Tabără Nouă a lui Caracalla, și de aci pre Olt la Tabăra Veche a lui Traian, și apoi la Turnu Roșu“. (Trompeta Carpaților, 20 Iulie 1869).

VI. O eroare adânc înrădăcinată de înlăturat.

„Drumul lui Traian“?

În mărturiile documentare n'am găsit nici una prin care să se dovedească, cum că într'adevăr poporul nostru a păstrat numele marelui Traian legat de existența acestui drum. Cu toate acestea există opinia curentă cum că acest drum

s'ar fi numit cândva „drumul lui Traian“ în loc de „drumul de piatră“, „drumul sării“ ori „drumul Domnului de Rouă“.

Inceputul acestei opinii pornește însă de la interpretarea nesigură a textelor vechi de către cărturarii noștri de mai de mult, cari socoteau că podul lui Traian ar fi fost la Celei, iar nu la Severin, și că, deci, calea de la Celei la Reșca nu putea să fie de cât a lui Traian. Determinarea această datează din epoca în care cercetările arheologice la noi nu erau nici în fașe, și totul se reducea numai la tradiția unui pod la Celei și la mărturiile despre podul lui Traian, de aiurea, pe cari un Cantacuzino erudit le află în scriitorii vechi. Căci însuș marele învățat Stolnicul Cantacuzino este istoricul care a fixat în literatura chestiunii numele de „calea lui Traian“, înainte de Schendo și Sulzer, împrumutându-l dela numele străin „Troian“ și legitimându-l prin credința ce avea că podul de la Celei a fost făcut de Traian.

Astăzi însă, când nimeni nu se mai îndoește unde a fost podul lui Traian, adică la Severin, și când putem preciza chiar anii în care Constantin cel Mare a făcut să se construiască podul de la Celei, stând și el în Oescus câțva timp, numai putem, negreșit, să atribuim lui Traian nici podul și nici drumul de la Celei la Reșca, care, precum am văzut, nici nu exista de altfel pe vremea lui.

Prin urmare, trebuie desrădăcinată această greșeală ocolind-o din toată scrierile și hărțile noastre, începând de la harta Cantacuzino Comnen din 1718 și până acum, ori unde se menționează așa numitul drum al lui Traian.

Până vom dovedi neîndoios că acest drum dintre Reșca și Celei se poate numi „drumul lui Ler Împărat“ îi vom spune „Drumul de piatră“ ori mai bine „Drumul Domnului de Rouă“.

Al. T. Dumitrescu.

1), 2) Detalii și izvoare bibliografice în nota mea „Relation sur les ruines de la colonie Romula de Dacie“ din „Revue de Roumanie“ No. 2.

3) 1769. Numele acesta a pătruns și în literatură: un scriitor oltean compară distrugerea curților și grădinilor boerești din București de volintirii din 1769 cu „drumul sării“ vrând a spune că lumea umblă prin curțile boerești ca pe drumul mare par-c'ar fi fost drum de sare (ms. 1319 din Biblioteca Academiei Române:

„Că curți boerești și grădini

„Să le vezi și să suspini:

„Pă toate iaste drum mare,

„Intocmai ca drumu de sare)“.